

Květoslava Musilová
Ivana Dobrotová
Olomouc

Z dějin kontaktů dvou blízkých slovanských jazyků, češtiny a slovenštiny

Klíčová slova: lingvistika, sociolingvistika, jazykové kontakty, čeština, slovenština
Keywords: linguistic, sociolinguistic, language contacts, Czech language, Slovak language

Abstract

Kulturní a jazykové vztahy mezi Čechy a Slováky existovaly ještě před vznikem společného státu. V rámci Československa (od r. 1918) se začaly vyvíjet na kvalitativně jiné úrovni: teorie českoslovákismu (tj. jednoho československého národa a jednoho československého jazyka ve dvou zněních – českém a slovenském) prostřednictvím jazykového zákona (1920) napomáhala konvergenci obou jazyků. Teprve Ústava 9. května deklarovala rovnoprávnost obou národů a zrušila jazykový zákon z r. 1920.

Pro komunikaci Čechů a Slováků je typická dvojazykovost, která je umožněna extrémní genetickou blízkostí obou jazyků. Ani rozdělení státu (1992), kdy byly přímé i nepřímé kontakty zredukovány a nastala tak očekávaná divergence češtiny a slovenštiny, nevznikla mezi oběma jazyky výrazná komunikační bariéra. Tuto skutečnost dokazují také sociolingvistické výzkumy zaměřené na některé aspekty česko-slovenských (nejen) jazykových vztahů.

Cultural and linguistic relations between Czechs and Slovaks had already existed before establishment of joined State. In Czechoslovakia (since 1918), these relations started to evolve on a qualitatively different basis: theory of czechoslovakism (i.e. One Czechoslovak nation and one Czechoslovak language in two versions – Czech and Slovak) through the 1920 Language Act helped to converge both languages. It was only the Constitution from May 9 that declared equal rights for both of nations and terminated 1920 Language Act.

The communication of Czechs and Slovaks is characterised by „di-lingualism”, which is possible due to an extreme genetic vicinity of both languages. Even after the

State secession (1993), accompanied by the reduction of direct and indirect contacts resulting in expected divergence of Czech and Slovak languages, a substantial barrier in communication between the two languages has not occurred. This fact is also proved by socio-linguistic researches focusing on some aspects of Czech-Slovak (not only) linguistic relations.

Čeština a slovenština jsou navzájem geneticky, typologicky i geograficky nejbližší jazyky v západoslovanské skupině, v níž tvoří česko-slovenskou podskupinu, a mají mezi sebou pásmo moravsko-slovenských nářečí s přesahujícími izoglosami jevů.

Jazykové a kulturní kontakty mezi Čechy a Slováky trvaly nepřetržitě, i když v různých historických obdobích podléhaly mnoha proměnám, podmíněným často politicky, a měnila se také jejich forma a intenzita; nezřídka byly tyto vztahy poměrně komplikované a někdy nabývaly až konfliktního charakteru, zvláště v začátcích fungování v jednom státním útvaru.

1. Vztah češtiny a slovenštiny v letech 1918–1992

Před vznikem společného státu Čechů a Slováků (v r. 1918) se čeština a slovenština dlouhou dobu vyvíjely v odlišných jazykově politických podmínkách národnostně smíšeného Rakouska – Uherska. Do rakouské části patřily České země a k Uhrám náleželo dnešní území Slovenska. I když v Rakousku byla oficiálním jazykem němčina, mohla se čeština vedle ní rozvíjet bez větších omezení: vycházely české knihy a čeština byla také v Čechách a na Moravě jazykem vyučovacím na všech stupních škol. Naproti tomu slovenština byla v severním Uhersku realizována především v mluvené podobě, v rámci soukromé komunikace; oficiálním jazykem byla maďarština a latina. Po vzniku Československa se tedy oba jazyky nacházely v odlišných východiskových podmínkách: na rozdíl od funkčně a stylisticky diferencované češtiny nebyla slovenština v takovém rozsahu připravena plnit nové úkoly na ni kladené v oblasti ekonomické, technické a řídicí. Tato „komunikační vzdálenost” (dalo by se hovořit o konfliktu) se ještě více prohlubovala v důsledku prosazení teorie jednoho

česko-slovenského národa¹ a jednoho československého jazyka ve dvou zněních – českém a slovenském. Tento jazykový zákon z r. 1920 stanovil českoslovenštinu jako většinový jazyk státu s vymezením podmínek závaznosti jeho užívání ve všech oblastech života státního společenství.² Legislativní úprava měla mimo jiné napomáhat konvergenci obou jazyků. Snaha maximálně přiblížit slovenštinu češtině se stala politickou záležitostí. Záměrné oddalování slovenštiny od češtiny podporoval časopis „Slovenská reč“, založený v r. 1932. Umělé stírání rozdílů mezi oběma jazyky ve prospěch češtiny se projevilo také při tvorbě nových pravidel slovenského pravopisu, která v Matici slovenské v Martině připravoval tým specialistů pod vedením českého filologa V. Vážného: tam, kde ke slovenskému lexému existoval český ekvivalent, dávala se přednost výrazu českému. Vydání *Pravidel slovenského pravopisu* (1931) vyvolalo negativní ohlas slovenských jazykovědců; po přerušení přímého kontaktu češtiny se slovenštinou v souvislosti se vznikem Slovenského štátu v r. 1939 se projevil jejich puristický postoj při koncipování nových Pravidel (1940), v nichž zase uměle zbavovali slovenštinu množství kontaktních prostředků bez ohledu na jejich funkčnost.³

Jazyková politika státu se odrazila také ve školství: vyučovacím jazykem byl ustanoven jazyk československý ve dvou zněních, českém

¹ V mnohonárodnostní ČSR byl počet Čechů a Slováků uveden společně – tvořili 65% obyvatelstva (Češi – přes 6 mil., Slováci – asi 2,2 mil.); početnou národnostní menšinu tvořili na území Čech a Moravy Němci (přes 3 mil.), na Slovensku především Maďaři (přes 700 osob), srov. Zeman 1995, s. 523.

² Formulací o československém jazyku neměl zákonodárce v úmyslu řešit filologickou otázku, zda čeština a slovenština jsou, či nejsou jedním jazykem, ale použil tento termín jako právní fikci pro jazyk coby symbol státní svrchovanosti. Čecholovakismus první republiky (1918–1938) se však stal na Slovensku zdrojem obav o národní a jazykovou identitu (Rychlík 1997, s. 81; Kořenský 1998, s. 20; Stich 1995).

³ M. Sokolová (1991) provedla analýzu vývoje českých kontaktních výrazů násilně včleněných do Pravidel z r. 1931, ale uměle označovaných v Pravidlech z roku 1940 za nesprávné. Z 925 lexémů sice 625 ztratilo svou komunikační funkci, 270 lexémů se však zachovalo do současnosti.

a slovenském; v rámci výuky mateřskému jazyku bylo cyklicky zařazeno poučení o rozdílech mezi oběma jazyky, v čítankách byly uváděny ukázky z literatury druhého jazyka v originále, zvýšená pozornost byla věnována vztahům obou národů také v zeměpise a dějepise. Tento stav trval po celé meziválečné období. Kromě přechodného období rozbití Československa (1939–1945), prolínala myšlenka česko-slovenské vzájemnosti všemi dalšími (dílčími) úpravami osnov až do vzniku autonomních států – České republiky a Slovenské republiky – k 31.12.1992.

Obnovení československého státu v r. 1945 přineslo v otázce česko-slovenských vztahů nové řešení: postupně byla opouštěna teorie čechoslovakismu a prostřednictvím nových ústavních zákonů (během let 1948–1968) byla formulována ustanovení vztahující se k soužití ve vícenárodnostním státě (včetně menšin). Ústava 9. května 1948 deklarovala rovnoprávnost českého a slovenského národa a zrušila jazykový zákon z r. 1920. Nejexplicitněji vyjádřila rovnoprávnost obou národů a jejich jazyků až ústava z r. 1968, ustanovující československou federaci (ČSFR).

V nové situaci po 2. světové válce vzrostly přímé jazykové kontakty Čechů a Slováků. Zasluhu na tom měly zejména tyto faktory: smíšené pracovní prostředí, intenzivní kontakty kulturní, sportovní, rekreační a turistické, prostředí vysokých škol, společná vojenská služba (oba jazyky byly zároveň služebními i velícími), zvýšené procento smíšených manželství apod.

Intenzita nepřímých jazykových kontaktů se postupně prohlubovala s technickým rozvojem masových komunikačních prostředků; dvojjazykové vysílání masmédií s celostátní působností (v poměru 60% : 40%) programově podporovalo perceptivní bilingvismus Čechů a Slováků. Nejvíce se dvojjazykovost uplatňovala v zábavných, sportovních a publicistických relacích, v nichž se pravidelně střídali čeští a slovenští moderátoři. Dalším zdrojem kontaktů obou jazyků bylo vzájemné přebírání české a slovenské divadelní, televizní a filmové tvorby pro dospělé i pro děti.

Poněkud menší vliv měly na rozvoj dvojjazykovosti texty psané, zvláště pokud jde o uměleckou literaturu. Zatímco léta 1918–1938 byla ve znamení podpory československého literárního kontextu (vycházela *Knižnice československá*) a česká a slovenská literatura se vydávala a také hojně četla v originále, postupem času se především čeští čtenáři seznamovali s literaturou druhého národa v její zprostředkované, přeložené podobě: v roce 1963 byla přibližně každá pátá kniha na Slovensku v jazyce českém, v Čechách však pouze každá třicátá v jazyce slovenském (srov. Charouz 1965).⁴

Motivací pro přijímání psaných slovenských textů byla na české straně možnost získat ve slovenském překladu světovou literaturu uměleckou i odbornou; české překlady některých titulů totiž nebyly z různých důvodů ani realizovány.

Jak už bylo zmíněno, program rozvíjení perceptivního bilingvismu měla ve svých osnovách také základní a střední škola. Druhý jazyk byl zastoupen především v literární složce mateřského jazyka. Škola pěstovala dovednost číst texty druhého jazyka a schopnost rozumět textům mluveným i psaným. Cílem však nikdy nebylo aktivní zvládnutí českého/slovenského jazyka. S tím souvisí také skutečnost, že v případě změny školy (z důvodu přestěhování do druhé části republiky) nedělali žáci jazykovou zkoušku.

Specifická byla situace na středních vojenských školách s celorepublikovou platností. V předmětu „mateřský jazyk“ se studenti učili podle národnosti buď češtině, nebo slovenštině; ostatní předměty byly vyučovány v mateřském jazyce vyučujícího. Stejně tak na všech typech vysokých škol bylo možno přednášet česky nebo slovensky bez ohledu na region. Výjimku tvořili studenti bohemistiky v ČR a studenti slovakistiky v SR – ti absolvovali kurz druhého jazyka formou konfrontační charakteristiky jednotlivých jazykových plánů češtiny a slo-

⁴ Tato asymetrie „čtenářských poměrů“ má kořeny v dávné minulosti: v různých obdobích (přibližně od 15. století) byla na Slovensku spontánně přijímána spisovná čeština coby komunikační prostředek v kulturní a duchovní sféře.

venštiny. Ne všechny vysokoškolské učebnice vycházely v obou mutacích, často byly vydávány pouze v jednom jazyce (Zeman 1995).

Vzájemná srozumitelnost češtiny a slovenštiny je dána extrémní blízkostí těchto jazyků ve všech jazykových plánech; rozdíly mezi oběma jazyky jsou menší než rozdíly mezi spisovnou češtinou a např. slezským nářečím, tj. na severní Moravě blízko hranic s Polskem (Sochová 1991). Mezi 500 nejfrekventovanějšími lexémy v obou jazycích je jich 46% zcela shodných (např. čes. i slov. *tvarohový jahodový krém*, *s jeho matkou*, *k nám*; *Jana už chodí do školy*. apod.), 30,8% částečně shodných (např. čes. *člověk* – slov. *človek*, čes. *lék* – slov. *liek*, čes. *mává* – slov. *máva* apod.) a pouze 23,2% úplně odlišných (např. čes. *snídaně* – slov. *raňajky*, čes. *želva* – slov. *korytnačka*), srov. Sokolová 1991.

V obou částech republiky se počítalo s přinejmenším pasivní/perceptivní znalostí druhého jazyka, proto nikdy nebylo třeba tlumočení z češtiny do slovenštiny (a naopak), a to ani na nejvyšší oficiální úrovni. Tato specifická jazyková situace byla označována jako semi-komunikace: uplatňoval se model, v němž každý komunikant používá svůj mateřský jazyk, tedy vysílá zprávu v mateřském jazyce a přijímá ji v druhém jazyce. Z toho důvodu rovněž nevznikla slovakistika v Čechách a bohemistika na Slovensku. Tyto obory se začaly vytvářet až po rozpadu federace.

Intenzivní kontakty takto blízkých jazyků se prohlubovaly ve společných sociálních, politicko-ekonomických a kulturních podmínkách a daly vzniknout mnohým kontaktním jazykovým jevům s různým stupněm komunikační funkčnosti. Kontaktní jevy vznikaly především ve slovní zásobě, méně v hláskosloví, tvarosloví a slovtvorbě. Více se jich vyskytuje ve slovenštině, protože z důvodů historických a společensko-politických se čeština nacházela vůči slovenštině v pozici „silnějšího jazyka“. Ačkoliv přijímající jazyk si většinu přejímaných lexémů hláskoslovně upraví, některá slova se používají v původní podobě, a přitom nemusí jít vždy o výrazy citátové; takový stav byl typický právě pro slovenštinu ve vztahu k bohemismům: mnohé přejímky vykazovaly (a dodnes vykazují) vysokou míru funkčnosti

i přesto, že jsou ve slovenštině nesystémové, např. *klid* místo *klud*, *díky* místo *vdáka*, *vičko* místo *viečko* (srov. sociolingvistický výzkum M. Sokolové 1991, 1995; rozsahem srovnatelný výzkum slovakismů v češtině v období společného státu nebyl proveden).

Jazykovědný výzkum češtiny a slovenštiny založený na konfrontaci obou jazyků navazoval po 2. světové válce na tradici bádání lingvistů shromážděných v meziválečném období kolem Pražského lingvistického kroužku. Kromě porovnávání jevů systémových byla v 50. a 60. letech věnována značná pozornost aplikaci výzkumu. Po zavedení výuky slovenského jazyka na bohemistických oborech v Čechách a českého jazyka na slovakistice na Slovensku byly ve spolupráci českých a slovenských jazykovědců zpracovány první vysokoškolské učebnice (Bělič a kol. 1957, 1964; Pauliny a kol. 1972). Výsledkem lexikologického srovnávacího bádání bylo především vydání menšího konfrontačního *Slovensko-českého slovníku* v r. 1967 a prvního rozsáhlejšího *Česko-slovenského slovníku* o 70 000 heslech v r. 1979. Jeho slovensko-česká podoba však nebyla dosud zpracována.

Do popředí se dostávaly rovněž otázky jazykové politiky společného státu.

Vztah obou jazyků, zejména se zřetelem ke konvergentním tendencím a se zřením k racionalizaci jejich fungování v rámci státního společenství, se dostával i na pořad celostátních jazykovědných konferencí; jejich výsledky nebyly obvykle na slovenské straně vnímány pozitivně (Kořenský 1998, s. 31).

Výzkum založený na sociolingvistických metodách se začal rozvíjet v 80. letech, a to v souvislosti s mapováním bilingvismu v etnicky smíšených regionech. První výsledky zkoumání komunikace Čechů a Slováků přináší studie O. Müllerové a J. Hoffmannové (1992) zaměřená na jazykové chování Slováků v českém prostředí.

Teprve rozdělení státu bylo impulsem pro rozsáhlejší sociolingvistický výzkum v této oblasti vztahů, např. v rámci mezinárodního projektu *Současné česko-slovenské a slovensko-české kontakty. Výzkum pasivního bilingvismu*, jehož iniciátory v r. 1997 byli pracovníci

bohemistických a slovakistických pracovišť Univerzity Palackého v Olomouci a Prešovské univerzity na Slovensku.

2. Česko-slovenské vztahy po r. 1992

Zánik federace si vynutil oprávnění obou republik na vytvoření smluv o úpravě vzájemných poměrů s platností od 1.01.1993, které by oficiální cestou zabezpečovaly propojenost České a Slovenské republiky v oblasti osobních, rodinných, majetkových, hospodářských, kulturních a sociálních vztahů (např. smlouva o rovném přístupu ke vzdělání na všech stupních škol v obou republikách, o vzájemném uznávání vědeckých titulů a dokladů o vzdělání apod.).

Podle dobového tisku byl názor na rozdělení státu rozpačitý v obou zemích; na podzim r. 1993 hodnotily tento krok pozitivně pouze dvě pětiny Čechů a na Slovensku to byla necelá třetina obyvatel. Zvláště negativně byl z obou stran vnímán vznik hraničních přechodů (v roce 1996) se všemi důsledky ztížené mobility občanů (citelně se toto opatření dotklo např. lidí zaměstnaných na opačné straně hranice).

Ani vznik státních hranic však zásadním způsobem nenarušil spolupráci Čechů a Slováků založenou na dřívějších vzájemných stycích; platilo to pro většinu orgánů státní správy, pro celní unii, pro oblast kultury a především pro mezilidské vztahy. Průběžná sociologická šetření českého Centra pro výzkum veřejného mínění z let 1991–2003 dokládají, že jsou u nás sympatie ke Slovákům od rozdělení federace každým rokem vyšší (jako pozitivní označilo v r. 2003 svůj vztah osm Čechů z deseti). Zajímavý je v tomto kontextu také společný česko-slovenský sociologický výzkum společnosti RCA Research z r. 2001 (www.rca-research.com): většina populace v obou zemích považuje druhý jazyk stále za natolik srozumitelný, že nesouhlasí s dabingem českých/slovenských filmů; případný vznik česko-slovenských médií včetně tisku by uvítalo 76% Slováků a 62% Čechů; souhlas s vytvářením společných česko-slovenských vojenských jednotek pro mezinárodní mírové mise vyjádřilo 50% českých a 38% slovenských respondentů (jedna pětina respondentů nedokázala odpovědět). Podobné kladné postoje potvrzují i naše výzkumy.

S očekávanými státoprávními změnami se začala v obou republikách formovat občanská sdružení, spolky a kluby s programem zachování kulturně společenské kontinuity obou národů. Vedle nich vznikaly krajanské spolky, zvláště v České republice, kde žilo přibližně 300 tisíc Slováků. Ve společném státě se Slováci necítili být menšinou. (To se projevovalo mimo jiné i tím, že v podstatě neměli zájem na vytváření slovenských základních a středních škol.)⁵

Změny mezi Slováky žijícími v Čechách nastaly po r. 1989, s demokratizací společnosti a v souvislosti s přípravou vzniku dvou samostatných států. Někteří se vrátili na Slovensko, jiní zůstali v ČR, zvláště v Praze, kde jich nyní žije přibližně 23 tisíc; jedni se rozhodli stát se národnostní menšinou se všemi důsledky, jako je úsilí o prosazení národnostního menšinového školství, boj s asimilací apod., druzí, a těch je většina, se za menšinu nepovažují: prosazují česko-slovenskou vzájemnost a nadstandardní vztahy mezi oběma republikami, vyhledávají a často také organizují kulturní pořady a podporují česko-slovenské projekty (srov. Nosková 2001).

K prosazování společných zájmů obou států, především v oblasti kulturní a vědecké, přispělo velkou měrou založení *Česko-slovenské duchovní federativní republiky* a jejího *duchovního parlamentu* na podzim r. 1993, jehož členy se staly osobnosti z různých oblastí veřejného života; jejich zásluhou vzniklo dvojjazyčné periodikum *Mosty*, zabývající se kulturními, politickými a morálními otázkami současnosti. Od r. 1996 pracuje občanské sdružení *Slovensko-český klub* s podobným zaměřením, které navíc podporuje prohlubování identity slovenské menšiny v ČR a vydává měsíčník „Slovenské dotyky”,

⁵ Centrem slovenských vzdělávacích aktivit byla Karviná (sever Moravy), kde žila početná skupina Slováků; zde vznikla v r. 1956 první slovenská základní škola, druhá byla založena v r. 1969. Pokračování asimilace slovenské populace v českých zemích se projevila i v poklesu zájmu o výuku ve slovenském jazyce; jedna z těchto škol fungovala ještě do r. 2000, ale pro nedostatek žáků (28 dětí) její činnost skončila. Ani další příliv Slováků do Čech po vzniku česko-slovenské federace v letech 1969–1970, kdy jejich počet vzrostl na 359 370 (k r. 1980), nevyvolal mezi nimi potřebu zřízení slovenských základních a středních škol (Nosková 2001, s. 12–13).

„Magazín Slováků v ČR”. K aktivitám tohoto klubu patří pořádání *Dnů slovenské kultury* v ČR, organizace výstav, odborných seminářů a konferencí, podpora *Česko-slovenské scény*, tj. projektu na uvádění společných (dvojjazyčných) představení českých a slovenských herců, spolupřátelství největší vědomostní soutěže pro děti a mládež v ČR a v SR *Eurorébus* atd. V Praze sídlí také *Slovenský institut*, kulturně – informační instituce prezentující Slovensko v zahraničí: organizuje distribuci slovenské literatury a slovenského tisku, informuje o spolupráci s krajany, vydává programy chystaných česko-slovenských kulturních akcí, vytváří prostor pro obchodně-ekonomické kontakty mezi republikami.

V České republice vzniklo (a dodnes funguje) nesrovnatelně více organizací a periodik podporujících naše vzájemné vztahy; s rozvojem Internetu mnohé existují také v elektronické podobě, např. již vzpomínané *Mosty* (www.mosty.sk) a *Dotyky* (www.czsk.net/dotyky), od r. 2001 je přístupný denně aktualizovaný publicistický server pro krajany s názvem *Český a slovenský svět* (www.czsk.net/svet). Na Slovensku vyvíjí činnost např. *České centrum* se sídlem v Bratislavě, *Kruh priateľov českej kultúry*, vychází krajanský měsíčník *Česká beseda*.

Rozdělení republiky se nejvíce dotklo jazykových vztahů. Zásadním způsobem byla redukována dvojjazyčnost médií; kontakt obou jazyků v nich přetrvával pouze v pravidelných publicistických vstupech a ve sporadických relacích kulturního a diskusního charakteru, v nichž vystupovali slovenští nebo čeští hosté. Rovněž distribuce tisku byla velmi omezena. Tato situace platila zvláště na české straně. Z osnov základních a středních škol téměř vymizely informace o druhém jazyce a na vysokých školách se z češtiny/slovenštiny postupně staly nepovinně volitelné disciplíny.

Toto „vzdalování” je spojeno také se vznikem *Zákona o státním jazyku Slovenské republiky* (1995), který byl iniciován určitými puristickými tendencemi části slovenské (i odborné) veřejnosti.⁶ Podle něho

⁶ Na vědecké konferenci o jazykové kultuře slovenštiny v r. 1994 se objevuje otázka ohrožení jazykové identity slovenského jazyka (Sborník referátů *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*. Veda. SAV Bratislava 1995).

např. veškerá převzatá umělecká tvorba (tedy i česká) – zvláště ta, která je určena dětem do 12 let – musí být dabována, případně opatřena slovenskými titulky.

Rozdělení federace se promítlo také do sféry obchodní; bylo nutno respektovat vznik nových státních útvarů (s jejich jazyky) a tomu přizpůsobit obchodní předpisy a zákonná ustanovení. Praktickým důsledkem byl vznik paralelních česko-slovenských a slovensko-českých textů na výrobcích. Vznik tohoto jazykového jevu byl na obou stranách vnímán jako něco zvláštního, neobvyklého a především nadbytečného (Nábělková 1996, Rangelová 1997).

Změněnou jazykově sociální a politickou situaci reflektovaly mnohé jazykovědné studie obsažené ve sbornících s příznačnými názvy jako *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy* (1998), *Příspěvky k dějinám slovakistiky na FF UK* (1998), *Slovakistika v české slavistice* (1999), *Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost* (2000), *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech* (2003), *Česko-slovenská současnost a česká slovakistika* (2006). *Čeština a slovenština: vzájemné vztahy* (2007), zvláštní číslo „Jazykovědných aktualit“ (2007) aj. Soustavnou pozornost česko-slovenským vztahům po r. 1993 věnuje M. Nábělková (např. 1996, 1999a, 1999b, 2000, 2000a, 2000b, 2003).

Přes všechna omezení na začátku 90. let daná legislativou nenastala mezi Čechy a Slováky výrazná kulturní a jazyková bariéra. Od počátečního „vzdalování“ se od poloviny 90. let projevuje postupné „přibližování“, zintenzivňování vzájemné komunikace v různých oblastech – a dnes, deset let od rozdělení republiky, můžeme konstatovat, že úroveň našich vztahů je nejlepší od dob federace, protože nejsme nuceni řešit vzájemné politicko-ekonomické ani jiné problémy. Tzv. „tečku za federací“ učinili premiéři obou zemí v květnu r. 2000 podpisem prohlášení, že nemají vůči sobě navzájem nároky týkajícího se federálního majetku, a jako projev posílení česko-slovenské vzájemnosti uvedli v tomto prohlášení pasáž, v níž se oba státy hlásí k tradici Československé republiky z r. 1918 jako společnému dědictví.

Kontinuita spolupráce Čechů a Slováků je nejvíce patrná v kulturních a odborných kruzích: dodnes některé vědecké společnosti a odborná (především časopisecká) literatura zůstaly „federální“, např. *Československá společnost historická*, *Československá vědeckotechnická společnost*, periodika *Česká a slovenská psychiatrie*, *Česko-slovenský časopis pro fyziku* aj. a vznikají i nové společnosti a projekty s adjektivem „česko-slovenský“.

V posledních letech je kulturní výměna mezi oběma státy mnohem intenzivnější. Na úrovni oficiální i méně oficiální se konají výstavy, koncerty, divadelní a filmové přehlídky; k těm „tradičním“ patří např. divadelní festival *Setkání/Stretnutie* (letos se konal již 8. ročník).

Čeští a slovenští herci se setkávají nejen ve společných divadelních představeních, ale také v koprodukčních česko-slovenských filmech (od r. 1993 jich vzniklo 21). Z iniciativy ministerstev kultury obou států byl v r. 2001 vyhlášen říjen *Měsícem česko-slovenské vzájemnosti*; záměrem tohoto projektu je obsáhnout všechny úrovně uměleckých aktivit a pokrýt co možná nejširší prostor i z hlediska regionů.

Na rozvíjení kontaktu s druhým jazykem měla v období společného státu nezanedbatelný vliv populární hudba. Návrat slovenské hudební produkce do českého prostředí má proto velký význam – zvláště pro nejmladší generaci, u níž prokazatelně klesá úroveň porozumění slovenštině.

V další části příspěvku se opíráme kromě jiných zdrojů především o výsledky sociolingvistického výzkumu v rámci našeho již zmiňovaného projektu *Česko-slovenské a slovensko-české jazykové kontakty. Výzkum pasivního bilingvismu*.⁷

Cílem je sledování vývojových tendencí v komunikaci Čechů a Slováků po rozdělení státu.

Sociolingvistický průzkum průběžně mapuje úroveň perceptivní kompetence mladých Čechů a Slováků ve vztahu k druhému jazyku,

⁷ Od září 1998 do března 2000 byl podporován Sorosovou grantovou nadací RSS, č. úkolu 118/1998.

názory na možnosti kontaktu s druhým jazykem v běžném životě, názory na vhodnost (potřebnost) případného včlenění stručných informací o češtině/slovenštině do osnov základních a středních škol, subjektivní hodnocení vlastní komunikační kompetence ve vztahu k druhému jazyku, názory na rozdělení státu apod., dále je zaměřen také na jazykovou asimilaci Slováků v českém a Čechů ve slovenském prostředí a na funkčnost kontaktních jevů v obou jazycích. Výzkum je dosud realizován převážně v České republice. Z důvodů rozsahu tohoto příspěvku uvedeme pouze některé dílčí výsledky.

3. Porovnání perceptivní kompetence mladých Čechů a Slováků

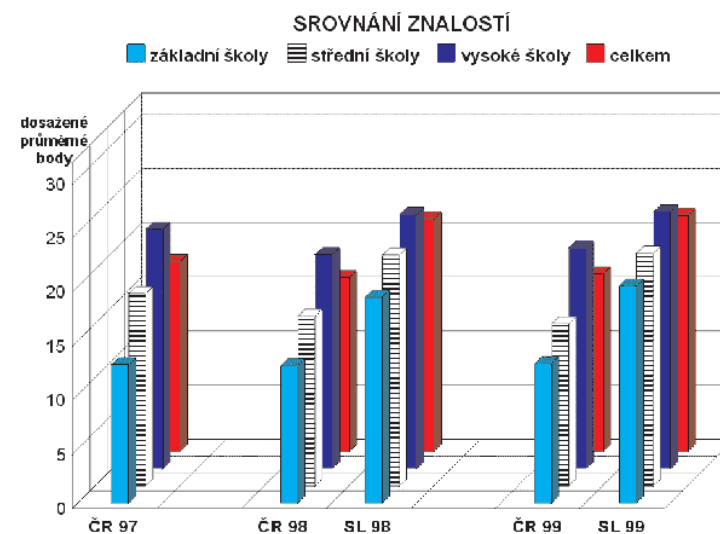
Rozsáhlejší komparace prostřednictvím standardizovaného anonymního dotazníku byla provedena v letech 1997–1999 (Musilová 2000). Sociolingvistický výzkum zahrnoval respondenty mladé české a slovenské generace ve věku 15–25 let, která ještě aktivně zažila soužití ve společném státě. Výběr respondentů byl podřízen poměrnému zastoupení jednotlivých regionů. Podskupiny tvořili žáci základní školy (ZŠ), středoškoláci (SŠ) a vysokoškoláci (VŠ). V r. 1997 proběhlo šetření pouze v ČR (tzv. „předvýzkum“), v letech následujících i na Slovensku. Graf č. 1 ukazuje úspěšnost jednotlivých skupin respondentů ve vztahu k maximálnímu možnému počtu dosažených bodů (max. 30 bodů).

Tabulka 1. Počet respondentů v České republice a v Slovenské republice

ROK	Česká republika	Slovenská republika
1997	5 35 respondentů	—
1998	1108 respondentů	290 respondentů
1999	1294 respondentů	352 respondentů

Výsledky statistické analýzy potvrdily, že (tradičně) lépe rozumí Slováci češtině než Češi slovenštině. Na rozdíl od slovenských respondentů byl u českého vzorku zjištěn (mírný) pokles úrovně poro-

zumění slovenštině. Tento stav byl do jisté míry předvídatelný vzhledem k vnějším faktorům. Na Slovensku jsou i po rozdělení státu běžně k dostání česká nebo česky psaná periodika, dvojazyčné tiskoviny (např. „Mosty“, vydávané od r. 1992 do r. 2007; „Dotyky“ a také řada časopisů pro teenagery), slovenská knihkupectví nabízejí původní českou tvorbu, většina dovážených videokazet je dabována česky (přestože jazykový zákon to nedoporučuje), dostupná je také česká hudební produkce a český televizní signál pokrývá téměř všechny slovenské regiony. Češi nemají zdaleka tolik možností kontaktu se slovenštinou: distribuce slovenského nebo dvojazyčného tisku není nijak rozsáhlá, slovensky psaná literatura se téměř nevyskytuje a kvalitní příjem slovenského televizního signálu je omezen na oblast Moravy a východní část Čech. (Teprve v posledních dvou letech se situace v ČR začíná měnit k lepšímu; převážná část šetření však probíhala před tímto obdobím.)

Graf č. 1. Úspěšnost jednotlivých skupin respondentů ve vztahu k maximálnímu možnému počtu dosažených bodů

Nebyla prokázána významná statistická závislost mezi dosaženou úrovní perceptivní kompetence a proměnnými jako např. Komunikační kód v rodině, region, nebylo rozhodující ani to, zda vysokoškoláci absolvovali/neabsolvovali kurz druhého jazyka.

Výzkum záměrný na nižší věkové kategorie (5–9, 10–14 let), realizovaný většinou formou diplomových úkolů⁸, pracuje s menšími skupinami formou jiných exploatačních metod. Výsledky šetření z let 1999 až 2003 rovněž potvrzují lepší úroveň porozumění u slovenských dětí. Ve skupinách českých respondentů dosahují nejlepších výsledků ti, kteří mají příbuzné na Slovensku, případně pravidelně sledují slovenské televizní vysílání.

Přestože některým výrazům děti nerozumí, jsou schopny pochopit základní význam souvislého textu, pointu příběhu apod. Z anket v uvedeném období vyplynulo, že děti se nespokojují s pouhým poslechem, ale chtějí také rozumět. Tyto výsledky do určité míry vyvracejí názor prezentovaný v médiích, že děti, zvláště české, už druhému jazyku nerozumí. (Musilová, 2003a)

4. Jazyková asimilace Slováků v ČR a Čechů v SR

V období společného státu jsme se sice všichni pohybovali v dvojjazykovém prostředí, ale v případě dlouhodobějšího nebo stálého pobytu na území „druhého jazyka“ musel Čech nebo Slovák reflektovat vztah obou jazyků a musel také rozhodnout o svém jazykovém chování (srov. Müllerová, Hoffmannová 1993). Soustavnější výzkum tohoto fenoménu se soustředil pouze na místa zvýšené koncentrace Slováků: G. Sokolová (1991) prokázala svými výzkumy na severu Čech a Moravy postupný přechod Slováků od mateřského jazyka k češtině, a to jak v rámci komunikace profesní (pracovní), tak rodinné; např. 20% Slováků ze severních Čech uvedlo, že v rodině mluví převážně česky, 63% česky i slovensky a pouze 10,4% převážně slovensky. V souvislosti s analýzou nepřipravených mluvených projevů

⁸ Diplomové práce vznikají na pracovišti Katedry českého jazyka a literatury Ped. fakulty UP v Olomouci, zde jsou také archivovány.

se touto problematikou zabývají rovněž O. Müllerová a J. Hoffmannová v citované publikaci z r. 1993, zaměřují se však spíše na kontaktné a interferenční jazykové jevy.

Náš sociolingvistický výzkum navazuje na uvedená sledování dvojjazykové komunikace v tom smyslu, že se snaží zachytit vliv jazykového prostředí na Slováky v ČR a na Čechy v SR a s tím související míru jejich jazykové asimilace po rozdělení ČSFR, tedy v situaci, kdy se Slováci žijící v Čechách a Češi na Slovensku nacházejí na území „cizího“ státu, a dá se tedy (teoreticky) předpokládat, že na rozdíl od let dřívějších postupně poroste tlak na jejich jazykovou integraci.

První výsledky přináší výzkumy I. Šmídové (2002) a J. Štěpánové (2003). I. Šmídová sledovala v r. 2001 formou dotazníkového šetření značně různorodý vzorek českých (74) a slovenských (109) respondentů žijících trvale na území „druhého státu“; nebyla omezena horní věková hranice (sonda zahrnovala ročníky 1916–1987), nerozhodovalo ani vzdělání, délka pobytu, region, sociální postavení apod. Na úroveň aktivní znalosti většinového jazyka (zde správnost překladu psaného textu) měla vliv pouze proměnná „délka pobytu“, ale až od hodnoty „25 let a déle“. V celkovém hodnocení úrovně překladu však nikdo nedosáhl plného počtu bodů. Příčinou může být bezproblémová komunikace s uživateli většinového jazyka, kdy mluvčí používají každý svůj mateřský jazyk; tuto domněnku podporuje také zjištění, že přibližně 70% dotazovaných z obou skupin nepovažuje za nutné zařazovat poučení o češtině/slovenštině do osnov základních a středních škol, a to pro velkou vzájemnou blízkost obou jazyků.

Cílovou skupinou sociolingvistického výzkumu J. Štěpánové (2003) byla skupina mladých lidí – Slováků studujících v akademickém roce 2001–2002 na Univerzitě Palackého v Olomouci; celkem 150 náhodně vybraných respondentů z různých fakult poskytlo požadované údaje jak v dotazníkovém šetření, tak i v rozhovorech s autorkou dotazníku. (Z důvodů nízkého počtu Čechů studujících na Slovensku se nepodařilo sestavit reciproční skupinu českých respon-

dentů.) Vzhledem k jejich věku (18–26 let) představují tito Slováci vzorek populace, která zažila jak existenci společného státu, tak také jeho rozdělení. Statistické vyhodnocení dotazníku ukázalo, že porozumění češtině (mluvené i psané) jim nečiní problémy – 79% čte českou literaturu v originále, zvláště pak studijní, 92% považuje překlad české literatury do slovenštiny (a ze slovenštiny do češtiny) za zbytečný a 99% odmítá dabing a titulkování českých/slovenských filmů.

Studenti v podstatě nejsou nuceni používat většinový jazyk ani v běžném komunikačním styku ani ve výuce (mnozí vyučující slovenštinu naopak vítají), psané texty včetně závěrečných prací mohou předkládat ve slovenštině. Do svých promluv vkládají studenti české výrazy především v případě, že by mohlo dojít k nedorozumění zapříčiněné např. „zrádnými slovy“; takto záměrně (a pravidelně) používá českých výrazů 82% dotazovaných, ostatní podle situace.

Analýza nepřipravených mluvených projevů slovenských studentů s jejich českými kolegy prokázala, že ačkoli hovoří v českém prostředí slovensky, podléhají alespoň částečně přirozené jazykové asimilaci – objevuje se u nich (v neoficiální komunikaci) sklon k vyjadřování v „česko-slovenštině“; motivací bývá někdy snaha o aktualizaci vyjadřování, o recesi apod. Tuto formu vyjadřování ještě posiluje u některých z nich (63% respondentů) zapisování českých přednášek „smíšenou formou“. Dokonce 54% rodičů slovenských studentů si uvědomuje změnu jejich jazykového projevu právě vlivem pobytu v českém prostředí. Všechny tyto „odchylky“ od slovenštiny můžeme chápat jako potenciální kontaktní jevy.

5. Funkčnost česko-slovenských kontaktních jevů

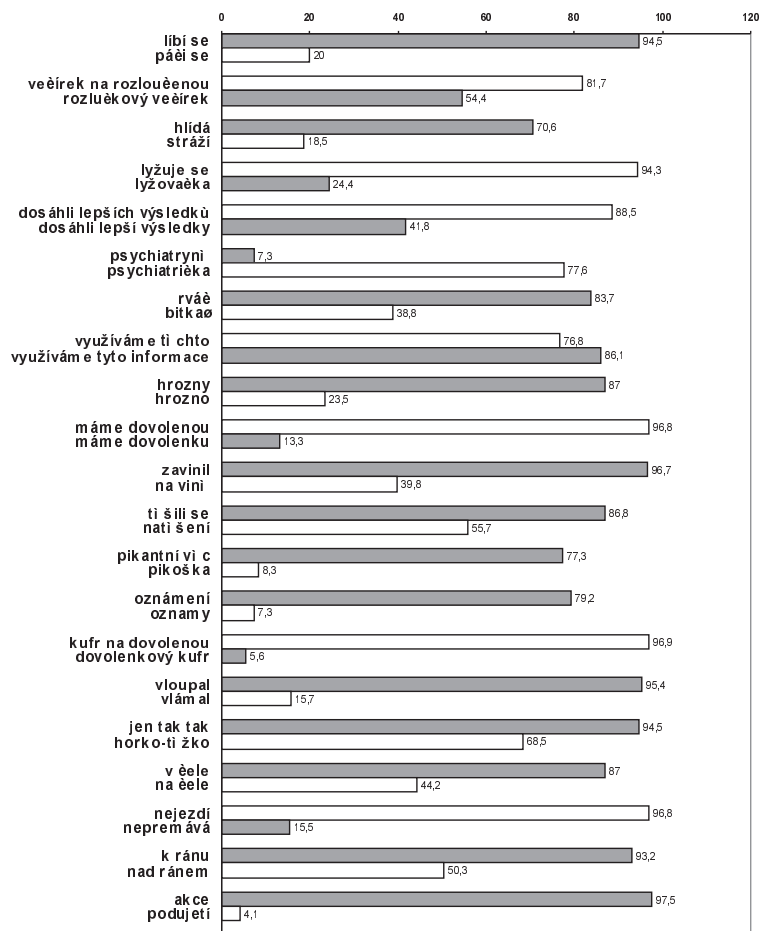
Sociolingvistický výzkum v r. 2002 byl zaměřen na komunikační funkčnost slovakismů v češtině 10 let po rozdělení státu (Musilová, Sokolová 2003). Prostřednictvím standardizovaného dotazníku byl na jazykovém materiálu zjištěn reálný stav používání a hodnocení kontaktních prostředků a jejich nekontaktních variant samotnými uživateli.

Dotazníkové šetření zahrnovalo široké spektrum (převážně laické) veřejnosti – 910 respondentů; výběr tohoto vzorku byl limitován pouze místem bydliště, a to v tom smyslu, aby bylo zachováno poměrné zastoupení regionů Čech (467 respondentů) i Moravy (443). Dotazovaní tvořili tři věkové skupiny: 11–15 let (273 respondentů), 16–19 let (378 respondentů), nad 19 let – horní věková hranice nebyla stanovena (234 respondentů).

Do textu byly záměrně zařazeny ty kontaktní jevy, které nebyly kodifikovány, avšak používají se v projevech mluvených i psaných; mnohé se vyskytují v médiích a v tisku. Výsledky statistické analýzy ukázaly, že ne všechny slovakismy, které mají oporu v systému přijímacího jazyka, případně v něm zaplňují „prázdná místa“, mají očekávanou frekvenci užití (např. substantiva *bitkař*, *hrozno*, *dovolenka* nebo adjektivum *dovolenkový*). Graf č. 2 znázorňuje poměr kontaktních a nekontaktních jevů ve vztahu k jejich užívání v celém souboru 910 respondentů. (V grafu je na prvním místě vždy uvedena nekontaktní varianta, o řádek níže kontaktní varianta – slovakismus.) Je zřejmé, že některé slovakismy, zvláště citátového charakteru, jsou na ústupu: jejich užití se zde pohybuje v rozmezí 4,1%–20%; jiné kontaktní a nekontaktní varianty si v různé míře konkurují, např. *rozlučkový* večírek x večírek *na rozloučenou*, *nad ránem* x *kránu* apod. Kontaktní varianta *psychiatricka* dokonce vytlačila svůj nekontaktní protějšek *psychiatryně* (v poměru 77,6% : 7,3%, podobně akuzativní vazba slovesa využívat (*co*) převládla nad vazbou genitivní (*čeho*) – v poměru 86,1% : 76,8%.

Hodnocení jednotlivých výrazů a vazeb samými respondenty v rozmezí „běžné“ – „nespisovné (nesprávné)“ – „umělé (nenáležitě)“ kopíruje frekvenci užívání těchto jazykových prostředků (viz graf č. 2). S narůstajícími procenty užití logicky přibývá hodnocení „považuji za běžné“ (i když třeba zároveň „nespisovné“). U dvou kontaktních jevů (*psychiatricka* a *využívat co* (4. pád)) můžeme již mluvit o vývojové tendenci, kdy uživatelé jazyka pocítí užití expandujícího kontaktního jevu za bezpříznakové.

Podle očekávání používá slovakismy, zvláště slova a spojení citátová, častěji střední a starší generace. Zato místo bydliště respondentů (Čechy, Morava) se neprokázalo jako statisticky významná proměnná.

Graf č. 2. Používání výrazů (%)

ná. Vzhledem k teritoriální blízkosti Moravy se v této oblasti dala předpokládat mnohem vyšší frekvence sledovaných jazykových jevů; rozdíly mezi regiony však nebyly velké: naopak slovakismus hrozno (mající oporu v dialektu na pomezí Moravy a Slovenska) se užívá více v Čechách (Čechy 8,5% : Morava 4,1%).

Na základě uvedeného dotazníkového šetření můžeme nyní pouze konstatovat určitý stav v užívání některých kontaktních a nekontaktních jazykových jevů v češtině. Teprve delší časový odstup ukáže, jestli vzhledem k divergentnímu vývoji obou jazyků po rozdělení federace budou slovakismy ustupovat, anebo některé z nich zůstanou součástí českého lexika (srov. vysokou frekvenci užití některých slov a vazeb).

Není však vyloučen ani vznik nových česko-slovenských kontaktních jevů, a to s ohledem na skutečnost, že v ČR nachází pracovní uplatnění stále více Slováků a také na vysokých školách jich studuje rok od roku více.

V r. 2000 nastoupilo na vysoké školy v ČR 2200 Slováků, čímž byl překonán jejich počet z dob federace, a v letošním akademickém roce 2002/2003 se jejich počet ztrojnásobil na 6800. Z toho 641 jich studuje na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde probíhal náš výzkum.

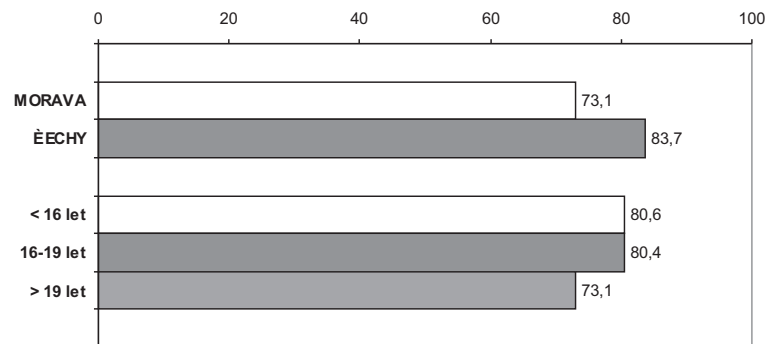
Slovenští studenti se nijak neuzavírají před českým prostředím. To dokazují i následující údaje získané od zkoumaného vzorku 150 Slováků (Ščepánová 2003). Pouze 20% studentů uvedlo, že se ve volném čase stýká více se svými krajany. Většina z nich (71%) se zajímá o českou kulturu a navštěvuje kulturní akce nejen v místě studia. Po absolutoriu chce zůstat v České republice 21% studentů, 20% studentů se chce vrátit zpět na Slovensko a 59% ještě není rozhodnuto.

6. Některé další aspekty komunikace Čechů a Slováků v současnosti

Po rozdělení federace byla na různých úrovních často diskutována otázka výuky druhého jazyka na základních a středních školách. Také naše výzkumy mapovaly přístup k tomuto dosud nevyřešenému problému v řadách širší odborné i laické veřejnosti. Od r. 1997 se názory

respondentů příliš nezměnily. Většina (včetně dětí a studentů) by stručné seznámení s druhým jazykem uvítala. Ti, kteří by tento jazyk do výuky nezařazovali, argumentovali často tím, že „je to zbytečné, protože slovensky/česky rozumí každý“, jiní upozorňovali na přetíženost osnov, další uváděli jako důvod to, že slovenština/čeština není světový jazyk. (Musilová 2000; Musilová, Sokolová 2003; ; Kopecký, 2004). Podle našeho názoru by bylo užitečné v rámci multikulturní výchovy podpořit percepční kompetenci mladé generace ve vztahu k druhému jazyku, dokud je na co navazovat.

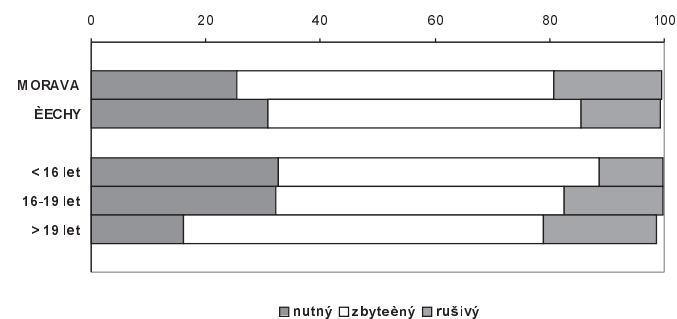
Ki dědictví společného státu patří rodinné a přátelské vazby. Podle našeho výzkumu (Musilová, Sokolová 2003) má příbuzné na Slovensku 32,1% respondentů z Čech a 45,6% respondentů z Moravy. Téměř všichni dotazovaní reagovali na otázku „Co vás napadne, když se řekne Slovensko?“ Mladší jmenovali především zpěváky, hudební skupiny a sportovce. Mnozí respondenti uváděli turistické oblasti Slovenska, připomínali, také blízkost obou jazyků, existenci a rozpad společného státu; často hodnotili tento akt jako zbytečný – se zdůvodněním „stejně se sejeme v Evropské unii“.

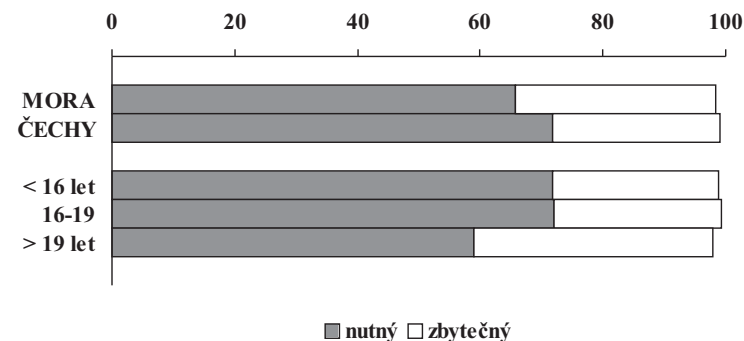
Graf č. 3. Dotazník - čtení slovenských textů na výrobcích (%)

Kontakt s druhým jazykem zprostředkovaný médii, literaturou a tiskem stále ještě nedosahuje v České republice takového rozsahu jako na Slovensku. Zvláštní postavení v této souvislosti zauímají „mikrotexty“ na výrobcích denní spotřeby. Je zajímavé, kolik respondentů čte jejich slovenské mutace (viz graf č. 3).

Otázka nutnosti versus nadbytečnosti překladu vyvolávala polemiky (nejen) mezi odborníky po celou dobu existence vztahu češtiny a

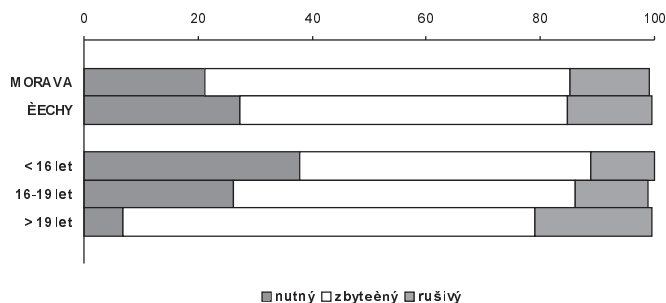
Graf č. 4. Dotazník – překlad slovenské umělecké literatury do češtiny (%)

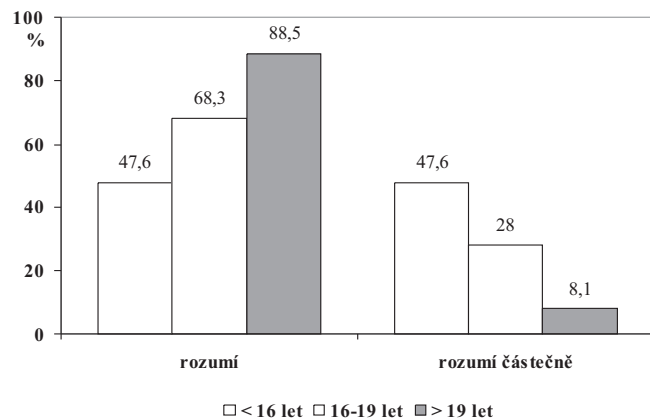
Graf č. 5. Dotazník – překlad slovenské odborné literatury do češtiny (%)

slovenštiny. Zatímco překlad slovenské umělecké literatury považuje většina z 910 respondentů za zbytečný a rušivý, na překlad odborné literatury mají dotazovaní jiný názor (viz grafy č. 4 a 5).

Graf č. 6 ukazuje, že dabing slovenských filmů je preferován převážně příslušníky mladší generace.

Graf č. 6. Dotazník – dabing slovenských filmů do češtiny (%)

Graf č. 7. Dotazník - percepční kompetence (subjektivní posouzení)

Se vztahem k překladům souvisí úzce také subjektivní hodnocení vlastní komunikační kompetence (viz graf č. 7); závislost mezi těmito proměnnými a věkem je zcela zřejmá.

Každé dotazníkové šetření s sebou přináší určité zjednodušení. Jakkoli však nemůžeme přikládat uvedeným statistickým údajům význam absolutní, přece jen tyto výsledky už teď naznačují určité tendence ve česko – slovenských vztazích. Vyšší informační hodnoty nabudou teprve v komparaci s dalšími sociolingvistickými výzkumy.

7. Závěr

Vztahy Čechů a Slováků prošly různými etapami vývoje ve společném státě i po jeho rozdělení. Vzhledem k přirozené kulturní a jazykové blízkosti Čechů a Slováků nikdy mezi nimi nedošlo k takovému „odcizení“, které by zásadním způsobem narušilo komunikaci těchto dvou národů. Přestože již 10 let existují dva autonomní státy, spojuje nás společný geopolitický prostor a řada společných kontextů, které jsou zvláště v posledních dvou letech posilovány přímými i nepřímými jazykovými a kulturními kontakty. V této souvislosti se naskytá otázka, jestli bude tento pozitivní trend pokračovat. Budoucnost vztahů bezesporu záleží na mnoha faktorech. Jedním z nich je postoj mladé generace k druhému jazyku; pokud u ní přetrvá motivace „vstupovat do kulturního prostoru druhého, sousedního společenství“ (Nábělková 2002, 2003), není pravděpodobné, že by vznikla mezi Čechy a Slováky komunikační bariéra. S ohledem na prokazatelný pokles úrovně porozumění druhému jazyku, především v populaci mladých Čechů, by bylo vhodné podporovat percepční kompetenci mladé generace k nejbližšímu slovanskému jazyku v rámci multikulturní výchovy již během školní docházky.

Literatura

Buzássyová K., 1995, *Aspekty kontaktov slovenčiny a češtiny*. In: *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Ed. S. Ondrejovič, M. Šimková. Veda. SAV Bratislava, s. 163–182.

Charouz E., 1965, *Slovenská literatura v Čechách včera a dnes*. In: *Slováci český*. SNKLU. Praha, s. 9–20.

Kopecký K., 2004, *Slovenština v ČR jako jazyk minority*. In: *Varia 11*. Zost. M. Šimková, Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV, Bratislava.

Kořenenský J., 1997, *Jazykové právo – prostor nebo limita?* In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Ed. S. Ondrejovič. Veda. SAV, Bratislava, s. 93–100.

Kořenenský J., 1998, *Jazyky a jejich vztahy*. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Red. J. Kofenský. Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. Opole, s. 20–33.

Musilová K., 2000, *Česko-slovenský a slovensko-český pasivní bilingvismus ve změněných jazykových podmínkách*. UMB, Banská Bystrica.

Musilová K., 2001, *Česko-slovenský a slovensko-český pasivní bilingvismus ve změněných jazykových podmínkách*. In: *Jazyková komunikácia v 21. storočí*. Ed. J. Klincková, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, s. 305–314.

Musilová K., 2003, *Vývojové tendence v komunikaci Čechů a Slováků po rozdělení ČSFR*. In: *České, polské a slovenské jazykové a literární souvislosti*. „AUPO. Philologica“ 78. Olomouc, s. 223–229.

Musilová K., Sokolová M., 2003, *Funkčnost česko-slovenských kontakto- vých jevů v současnosti*. In: *České, polské a slovenské jazykové a literární souvislosti*. AUPO. Olomouc, s. 223–229.

Nábělková M., 2000, *Slovakizmy v súčasnej češtině*. In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti*. Ed. J. Hvišč. Bratislava: T. R. I. Medium, s. 212–221.

Nábělková M., 1996, *Paralelné slovenské a české texty v meniacej sa jazykovej situácii*. In: *Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie*. 2. Red. V. Patráš. Banská Bystrica, UMB, s. 100–108.

Nábělková M., 1999a, *Čeština na Slovensku. Pokračovanie príbehu*. In: *Retro-spektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu*. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica, UMB, s. 190–198.

Nábělková M., 1999, *Slovenčina a čeština dnes. Kontakt či konflikt*. In: *Slovenčina v kontaktoch a konfliktach s inými jazykmi. Sociolinguistica Slovaca 4*. Ed. S. Ondrejovič. Veda. Bratislava.

Nábělková M., 2000, *Rozdelenie a »vzdďalovanie«*. *Niekoľko pohľadov*. In: *Česko-slovenská vzájemnosť a nevzájemnosť*. Ed. I. Pospíšil, M. Zelenka. Ústav slavistiky FF MU. Brno, s. 104–112.

Nábělková M., 2000a, *Rozdelenie a vzdďalovanie. (niekoľko pohľadov)*. In: *Česko-slovenská vzájemnosť a nevzájemnosť*. Ed. I. Pospíšil, M. Zelenka. Ústav slavistiky FF MU. Brno, s. 104–112.

Nábělková M., 2002a, *(D)ozvuky fungovania bibličtiny na Slovensku*. „Stylistyka“ XI. Stylistyka a poetyka. Opole, s. 459–474.

Nábělková M., 2002b, *Súčasný kontakty slovensko-českej a česko-slovenskej medzijazykovosti*. In: *Česko-slovenské vzťahy v slovanských a stredoevropských súvislostiach (Meziliterárnosť a areál)*. Ed. I. Pospíšil. FF MU. Brno.

Nosková H., 2001, *O pôvodu Slovákov*. Vyd. Trilabit s.r.o. Praha.

Rangelová A., 1997, *Paralelnosť českých a slovenských textů ve sfěře obchodu*. In: *K přijímání slovenské kultury Čechy po rozpadu Československa*. Ed. S. Ondrejovič. Veda. SAV, Bratislava, s. 191–196.

Rychlík J., 1997–2002, *Češi a Slováci ve 20. století*. 1.–3. sv., Bratislava, 1. sv. *Česko-slovenské vzťahy 1914–1945*, 1997; 2. sv. *České a slovenské vzťahy 1945–1992*, 1998; 3. sv. *Rozpad Československa. Česko-slovenské vzťahy 1989–1992*, 2002.

Sochová Z., 1991, *Blízké jazyky a konfrontační lexikografie*. „Naše řeč“ 74, s. 124–131.

Sokolová G., *O jazykovém zaměření Slováků a Němců žijících v severních Čechách (na základě sociologických výzkumů)*. „Slezský sborník“ 89, 3/4, s. 172–180.

Sokolová M., 1995, *České kontaktní jevy v slovenštině*. In: *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Ed. S. Ondrejovič, M. Šimková. Veda, SAV, Bratislava, s. 188–206.

Štěpánová J., 2003, *Asimilace slovenských studentů Univerzity Palackého v českém prostředí*. Diplomová práce. PdF UP, Olomouc.

Šmídová I., 2002, *Jazyková asimilace Slováků v České republice a Čechů na Slovensku*. Diplomová práce. PdF UP, Olomouc.

Zeman J., 1995, *Ke vztahu češtiny a slovenštiny v české republice*. In: *Innerslavischer und slavisch-deutscher Sprachvergleich*. Hrsg. Herbert Jellitte, T. Jana P. Troškina. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien, Lang, s. 523–537 (Beiträge zur Slavistik; Bd. 27).

Zeman J., 1997, *K přijímání slovenské kultury Čechy po rozpadu Československa*. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Ed. S. Ondrejovič. Veda. SAV, Bratislava, s. 182–186.

Zeman J., 1998, *K jazykovým kontaktům mezi češtinou a slovenštinou*. „Funkční lingvistika a dialektika. Lingvistika“ XVII/1. Praha, s. 172–175.